

DENİZ HOCA

**TYT
TÜRKÇE
DERS
NOTLARI**

Ses Bilgisi

VIDEO DESTEKLİ ÇALIŞMA KAĞIDI

Çıkış yeri ve dilin durumuna göre

- Kalın (arka) ünlüler: **a, ı, o, u**
- İnce (ön) ünlüler: **e, i, ö, ü**

Dudakların durumuna göre

- Düz ünlüler: **a, e, ı, i**
- Yuvarlak ünlüler: **o, ö, u, ü**

Ağzın açıklığına göre

- Geniş ünlüler: **a, e, o, ö**
- Dar ünlüler: **ı, i, u, ü**

ünlü - ünsüz seslerin çeşitli özellikleri

Ünsüzler:

Yumuşak Ünsüzler: **b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z**

Sert Ünsüzler: **ç, h, f, k, p, s, ş, t (FıSTıKÇı ŞaHaP)**

Türkçede “Ses olayları” konusuna başlarken konunun daha iyi anlaşılabilmesi için sözcüklerde gerçekleşen ses olaylarını “Ünlüler” ve “Ünsüzler” şeklinde iki grupta incelemek konunun akılda kalmasını kolaylaştıracaktır.

Ünlü seslerle ilgili ses olayları:

Ünlü sesler ile ilgili ses olaylarını sıralamadan önce ünlü sesler ile ilgili bilmeniz gereken şu tabloyu sunmakta fayda var:

	DÜZ		YUVARLAK	
	GENİŞ	DAR	GENİŞ	DAR
Kalın	A	ı	o	u
İnce	E	i	ö	ü

Ünlü Düşmesi

Ünlü düşmesi çoğunlukla iki heceli kelimelerde görülür. İkinci hecesinde dar ünlü bulunan sözcüklere ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde ikinci hecede bulunan ünlü ses düşmektedir. Bu duruma ünlü düşmesi ya da hece düşmesi denilmektedir.

Omuz -> Omzu

Akil -> Aklı

Burun -> Burnu

Uyu -> Uyku

Gönül -> Gönlü

Tıkla ve izle

Tıkla ve izle

* Yapım eki alan kimi eylemlerin son ünlüsü düşebilir.

Yumurta +la -> Yumurtla

Koku +la -> Kokla

Besi +le -> Beslemek

Oyun +a -> Oynamak (orta hece ünlüsü düşmüş)

Yalın +ız -> Yalnız (orta hece ünlüsü düşmüş)

* Birleşik sözcüklerin oluşumu sırasında orta hece düşebilir ve buna hece kaynaşması da denir.

Kahve + altı -> Kahvaltı

Cuma + ertesi -> Cumartesi

Sütlü + aş -> Sütlaç

Ne + asıl -> Nasıl

Bu + arada -> Burada

* Birleşik fiillerin oluşturulması sırasında "-etmek, -olmak, -eylemek" gibi yardımcı fiiller eklendiği sözcükte ünlü düşmesini meydana getirir.

Kayıp + olmak -> Kaybolmak

Şükür + etmek -> Şükretmek

Seyir + etmek -> Seyretmek

Devir + etmek -> Devretmek

* Ek fiilde de ünlü düşmesi görülür.

Güzel bir kalem(i)miş.

Seviyor -idi -> Seviyordu

UYARI: Son hecesinde dar ünlü bulunan her iki heceli sözcükte ünlü düşmesi olmaz.

Oyun -> Oyunu

Umut -> Umudu

UYARI 2: Ünlü düşmesi görülen sözcükler ikileme olarak kullanıldığında ünlü düşmesi olmaz.

Ağızdan ağıza, nesilden nesile, gönülden gönüle, omuz omuza

Ünlü Türemesi

Türkçede ünsüzle biten bazı sözcüklere ek getirildiğinde ekten önce ünlü sesin araya girmesine ünlü türemesi denilmektedir. Özellikle "-cık, -cik" küçültme ekleri kendinden önce ünlü ses türetmektedir.

Bir + cik -> Biricik

Dar + cık -> Daracık

Genç + cik -> Gencecik

Az + cık -> Azıcık

* Sözcüklerin pekiştirilmesi sırasında da ünlü türemesi gerçekleşir.

Sağlam -> Sapasağlam

Gündüz -> Güpegündüz

Ünlü Daralması

Türkçede "a ve e" geniş ünlüleriyle biten fiillere, şimdiki zaman eki "-yor" eki geldiğinde fiilin sonunda yer alan "a ve e" daralır ve "ı, i, u, ü" seslerine dönüşür. Fiilde görülen bu olaya ünlü daralması denilmektedir.

Oyna- -> Oynuyor

Planla- -> Planlıyor

Gülme- -> Gülmüyor

Boya- -> Boyuyor

Gözle- -> Gözlüyor

* "yemek" ve "demek" fiillerinden sonra ek geldiğinde köklerdeki "e" sesi daralır.

Yiyecek

Diyecek

Yiyelim

Diyelim

* "Niye" sözcüğünde de daralma vardır.

Ne-y-e -> Niye

UYARI: Bazı sözcüklerin sonunda yer alan dar ünlüleri ile yardımcı ünlüyü "ünlü daralması" ile karıştırmayınız.

Uyu-yor

Bak-ı-yor

Geli-yor

Otur-u-yor

Ünlü Değişimi:

Her ne kadar Türkçe sözcük kökleri ek aldıklarında ses değişimine uğramasa da bunun iki istisnası vardır. "Ben ve Sen" sözcüklerine yönelme hal eki "-e" geldiğinde kökteki "e" sesi "a" sesine dönüşür.

Ben -> Bana

Sen -> Sana

Ünsüz seslerle ilgili ses olayları:

Ünsüz Yumuşaması

Türkçede sonu “p, ç, t, k” ünsüzleriyle biten bazı sözcüklere ünlü ile başlayan bir ek gelirse, sonda bulunan ünsüz seslerde bir yumuşama olur. Yani sözcük sonundaki “p, ç, t, k” ünsüzleri yumuşayarak “b, c, d, g, ğ”ye dönüşür. Dilde gerçekleşen bu duruma ünsüz yumuşaması denir.

p > b yumuşaması: kitap -> kitabı, dolap -> dolabı,

ç > c yumuşaması: ağaç -> ağacı, burç -> burcu

t > d yumuşaması: icat -> icadı, kilit -> kilidi

k > ğ yumuşaması: kulak -> kulağı, köpek -> köpeğin

NOT: Bazı tek heceli sözcüklerde yumuşama gerçekleşmeyebilir.

Saç -> Saçı

Çöp -> Çöpü

Süt -> Sütü

İp-i -> İpi

* Yumuşamanın olacağı tek heceli sözcükler de vardır:

Taç -> Tacı

Çok -> Çoğu

NOT 2: Yabancı kökenli bazı kelimelerde yumuşama kuralı geçerli değildir.

Hukuk -> Hukuku

Millet -> Milleti

Sanat -> Sanatı

Kanıt -> Kanıtı

Hürriyet -> Hürriyeti

Ahlak -> Ahlakı

NOT 3: Özel isimlerde yumuşama yazı dilinde gösterilmez.

Burak'ın

Zonguldak'a

Pendik'e

Ünsüz Benzeşmesi (Sertleşme)

Türkçede sert ünsüzlerle biten sözcüklerden sonra yumuşak ünsüzler olan “c, d, g” ile başlayan bir ek geldiğinde yumuşak ünsüzler sertleşerek “ç, t, k” seslerine dönüşür. Bu duruma ünsüz benzeşmesi ya da ünsüz sertleşmesi adı verilmektedir.

Sert ünsüzler: "ç, f, h, k, p, s, ş, t" seslerinden oluşmaktadır. Akılda kalıcılığını kolaylaştırmak adına bu sert ünsüzleri "FıSTIKÇı ŞaHaP" şeklinde kodlayabiliriz.

Simit + ci -> Simitçi

Kitap + da -> Kitapta

As + gı -> Askı

Unut + gan -> unutkan

Tarih + den -> Tarihten

Yaş + ca -> Yaşça

At + gı -> Atkı

Bit + gi -> Bitki

Seç + gin -> Seçkin

Kes + gin -> Keskin

Ses + deş -> Sesteş

Dilek + ce -> Dilekçe

NOT: Bazı sözcükler bu kurala uymaz. ❌

Çocuk-cağız, dört-gen, üç-gen, beş-gen...

NOT 2: Bazı sözcüklerde sert ünsüzlerin art arda gelmesi benzeşme örneği değildir. ❌

Posta, pasta, hasta ❌

Ünsüz Türemesi

Ünsüzle biten bazı kelimeler (genellikle Arapça kökenli) ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında ya ünlüyle başlayan bir sözcük (yardımcı eylem) aldıklarında kelime sonundaki ünsüz ikizleşir

Zam + ı -> Zammı

Tıp + ı -> Tıbbı

Sır + ım -> Sırrım

Ret + i -> Reddi

Haz + ı -> Hazzı

Had + i -> Haddi

Şık + ı -> Şikkı

Hak + ı -> Hakkı

Rab + im -> Rabbim

Bazı sözcüklere getirilen "-etmek, -eylemek, -olmak" gibi yardımcı fiiller sonrasında ünsüz türemesi gerçekleşir.

His + etmek -> Hissetmek

Hal + olmak -> Hallolmak

Af + etmek -> Affetmek

Red + etmek -> Reddetmek

Ünsüz Düşmesi

Türkçede "k" ünsüzü ile biten bazı kelimelere "-cık, -cik" ve "-l" yapım eki getirildiğinde "k" ünsüzünün düştüğü görülür. Dildeki bu olaya ünsüz düşmesi denilmektedir.

Küçük + cük -> Küçücük

Ufak + cık -> Ufacık

Alçak + cık -> Alçacık

Alçak + l(mak) -> Alçalmak

Yüksek + l-> Yükselmek

Ufak + l-> Ufaldı

Büyük + cek -> Büyücek

Sıcak + cık -> Sıcacık

Sağlık + cakla -> Sağlıcakla

* Bazı birleşik sözcüklerde de ünsüz düşmesi görülebilir:

Üst + teğmen -> Üsteğmen

Ast + teğmen -> Asteğmen

* "Ad + daş = Adaş" sözcüğünde de ünsüz düşmesi vardır.

Kaynaştırma Harfleri (Yardımcı Ünsüzler)

Türkçede iki sesli harf yani iki ünlü yan yana gelemez. Bu nedenle ünlü bir sesle biten kelimeye ünlü ile başlayan bir ek gelirse araya kaynaştırma ünsüzleri girmektedir. Bu durumda araya "y, ş, s, n" ünsüz harfleri gelmektedir.

Gemi + y + i

Yazı + y + ı

Kale + s + i

Ev + i + n + i

İki + ş + er

O + n + u

* Kaynaştırma ünsüzleri bazı sözcüklerde ünlüyle ünsüz arasına gelebilir:

Bu + n + da

Şu + n + da

Kara + n + lık

NOT: Aşağıdaki sözcüklerde kaynaştırma ünsüzü yoktur.

Beş-er

Altmış-ar ❌

(senin) Ev-in-i

n\m Ünsüz Değişimi

Bu kural çift dudak ünsüzü olan "m" harfi ile damak ünsüzü olan "n" harfinin, "b" ünsüzünün öncesinde yer değiştirmesidir. Yani dudak ünsüzlerinden "b" kendisinden önceki "n"yi "m"ye dönüştürür.

Sünbül -> Sümbül

Penbe -> Pembe

Çenber -> Çember

Saklanbaç -> Saklambaç

Dolanbaç -> Dolambaç

NOT: Özel isimlerde ve birleşik sözcüklerde bu kural uygulanmaz:

İstanbul, Safranbolu, onbaşı, binbaşı... ❌

Ulama

Bir cümle içinde ünsüzle biten sözcükten sonra ünlüyle başlayan bir sözcüğün gelmesiyle oluşur. Böylelikle birinci sözcüğün sonundaki ünsüz ile ikinci sözcüğün başındaki ünlü harfin bir hece oluşturacak şekilde okunması sağlanır.

Mehmet Akif Ersoy

Masanın ayakları

Büyük Ünlü Uyumu

Türkçede sözcükler içinde yer alan ünlü harflerin ya tamamen kalın ya da tamamen ince seslerden oluşması zorunluğuna "Büyük Ünlü Uyumu" denir. Bir kelimenin Türkçe olup olmadığını anlamada kullandığımız en basit kural olarak karşımıza çıkmaktadır.

İncelik -> Büyük ünlü kuralına uyar.

Karşılıklı -> Büyük ünlü kuralına uyar.

Tiyatro -> Büyük ünlü kuralına uymaz.

Sinema -> Büyük ünlü kuralına uymaz.

NOT: Türkçe kökenli olmasına rağmen bu kurala uymayan sözcükler de vardır: *anne, hangi, inanmak...* ❌

Küçük Ünlü Uyumu

Türkçede bir sözcüğün hecesi eğer düz ünlü yani (a, e, ı, i) seslerini içeriyorsa kendisinden sonra gelecek heceler de düz ünlü sesleri; eğer sözcüğün bir hecesi yuvarlak ünlü yani (o, ö, u, ü) seslerini içeriyorsa kendisinden sonra ya "u, ü" ünlülerini ya da "a, e" düz ünlüleri almalıdır. Türkçedeki bu kurala küçük ünlü uyumu denir.

- *Karanlık* ⇒ a (düz) → a (düz) → ı (düz) -> Uyar
- *Yorucu* ⇒ o (yuvarlak) → u (yuvarlak) → u (yuvarlak) -> Uyar
- *Başvuru* ⇒ a (düz) → u (yuvarlak) → u (yuvarlak) -> Uymaz

Aşağıdaki Bağlantılardan "Türk Dili ve Edebiyatı" Ders Konularına, Etkileşimli Notlara ve Dosyalara Ulaşabilirsiniz.

- ⇒ **Türkçe Ders Konuları**
- ⇒ **Edebiyat Ders Konuları**
- ⇒ **TYT Türkçe PDF Notlar**
- ⇒ **AYT Edebiyat Notları PDF**
- ⇒ **Edebiyat Ders Notları PDF**
- ⇒ **9. Sınıf Edebiyat Notları**
- ⇒ **10.Sınıf Edebiyat Notları**
- ⇒ **11.Sınıf Edebiyat Notları**
- ⇒ **12.Sınıf Edebiyat Notları**
- ⇒ **Sınav Hazırlık Videoları**
- ⇒ **Ders Videoları**

